

§ 8 Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΦΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΜΑΡΤΙΩΝ

Μετὰ τὸν καθαρισμόν τοῦ ναοῦ ὁ ἀρχιερεὺς τὴν αὐτὴν ἔτι λιπὴν στολὴν φέρων ἐπιθέτει τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ τράγου, ἐφ' οὗ ἔλαχεν ὁ κλῆρος τοῦ Ἀζα'ζέλ. Τὴν ἐπίθεσιν τῶν χειρῶν ¹. ἀπαντῶμεν καὶ ἀλλαγῆς τῆς Π. Α. καὶ δὴ οὐ μόνον κατὰ τὰς θυσίας ἀλλὰ καὶ κατὰ διαφόρους ἄλλας περιστάσεις ². Ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν φαίνεται νὰ ἦτο ἡ μετάδοσις δυνάμειως ἐκ τοῦ ἐπιθέτοντος τὰς χεῖρας εἰς τὸν ἕτερον. Ποίαν σημασίαν ἐν τῇ προκειμένῃ ἡμῖν περιπτώσει ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ τράγου ἔχει δὲν γνωρίζομεν. Νομίζω ὅμως, ὅτι ἀποκλείεται νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι αὕτη σκοπεῖ νὰ μεταβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ τράγου τὰς ἁμαρτίας τοῦ Ἰσρ. λαοῦ. Ἡ μεταβίβασις τῶν ἁμαρτιῶν ἐπὶ τοῦ τράγου δὲν συντελεῖται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς προφορικῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν: «Ὁ Ἀαρὼν δὲ θὰ θέσῃ τὰς δύο αὐτοῦ χεῖρας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ζῶντος τράγου καὶ θὰ ἔξομολογηθῇ ἐπ' αὐτοῦ πάσας τὰς ἀνομίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ πάσας αὐτῶν τὰς παραβάσεις, δι' ὧν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἡμάρτησαν καὶ θὰ θέσῃ (nathan) αὐτὰς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τράγου» (Λευϊτ. 16, 21). Ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν συνοδεύεται κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ὑπὸ τῆς ἔξομολογήσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἣν ὀφείλει ν' ἀπαγγείλῃ ὁ ἀρχιερεὺς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τράγου. Ἐνταῦθα κατέχομεν τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ποράστασιν περὶ τοῦ λόγου, ὡς κεκτημένου πραγματικὴν δύναμιν ³. Ἐπὶ τοῦ τράγου, παρατηρεῖ ῥητῶς τὸ κείμενον, δέον ὁ

*] Συνέχεια ἐκ τοῦ ΚΘ' τεύχους σελίς 142.

1. Περὶ τῆς σημασίας τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἰδὲ P. Volz: Die Handanlegung beim Opfer (Zeitsch. für die Alttest. Wiss. tom. 21 (1901) σ. 93-100) W. R. Smith: Lectures on the Religion of the Semites ³ London 1927 2. 423.

2) Γεν. 48,14. *Εξ. 29,10. Λευϊτ. 1,4. 3,2.8.13. *Αριθ. 27,18,23. Δευτ. 34,9 κλπ.

3. Ἡ ἐκφωνηθεῖσα κατάρα ἡ εὐχὴ πραγματοποιεῖται καὶ δὲν δύναται ν' ἀνακληθῇ (Γεν. 27,33 ἐξ.), διότι ὁ ἐκ τοῦ στόματος ἐξελθὼν λόγος κερτῆται πραγματικὴν δύναμιν. Ὁ κόσμος δημιουργεῖται διὰ τοῦ λόγου (Γεν. 1,3 ἐξ.) καὶ ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἔξασκει δύναμιν καὶ ἐπ'

Ἰσραὼν νὰ καταριθμήσῃ τὰς ἁμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν (vehithvaddah 'alav), ἵνα οὕτω τὰ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἰσραὼν ἐξερχόμενα ὀνόματα τῶν ἁμαρτιῶν, ἅτινα εἶναι πλέον ἢ ὅσσοι λόγοι, ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀντικειμένου, ὅπερ θὰ συναντήσωσι τ. ἔ. ἐπὶ τοῦ τράγου. Ἐπομένως ἡ μετάβασις τῶν ἁμαρτιῶν γίνεται διὰ τοῦ λόγον, τοῦτο εἶναι τὸ συνδέον τὴν Ἰσρ. κοινότητα μετὰ τοῦ τράγου. Ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν ἔρχεται ὡς δευτερεῦον στοιχεῖον, ὅπερ φέρει εἰς ἐπαφὴν τὸν Ἰσραὼν μετὰ τοῦ τράγου. Ὁ S. Landersdorfer νομίζει¹, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἄφεςις τῶν ἁμαρτιῶν δὲν συντελεῖται διὰ τοῦ εἰς τὴν ἔρημον ἀποστελλομένου τράγου, ἀλλὰ διὰ τῆς θυσίας τοῦ πρώτου τράγου καὶ τοῦ ραντισμοῦ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Kapporeth. Ἡ δευτέρα τελετὴ, κατὰ Landersdorfer, ἔχει ἀπλῶς συμβολικὸν χαρακτῆρα, σκοποῦσα νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον τὴν συντελεσθεῖσαν ἤδη ἄφεςιν πλέον συγκεκριμένην δι' ἀπτοῦ παραδείγματος. Ἡ ἀντίληψις ὁμως αὕτη ἀπέχει πολὺ τῆς ἐννοίας τοῦ κειμένου. Τὸ ἐπὶ τῆς Kapporeth ρανιζόμενον αἷμα τοῦ τράγου δὲν ἐπιφέρει τὴν ἄφεςιν τῶν παραπτωμάτων τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ τὴν κάθαρσιν τοῦ ναοῦ ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν προσγενομένης ἀκαθαρσίας ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ. Ἐνταῦθα ὁ Landersdorfer συγγέει δύο τινά, ἅτινα δέον αὐστηρῶς τὰ διακρίνωμεν ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ κάθαρσις τοῦ ναοῦ ὄφορᾷ μόνον τὸν ναόν. Πρὸς κατανόησιν τούτου δέον νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν περὶ ἁμαρτίας ἀντίληψιν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Πᾶσα ἐκουσία ἢ ἀκουσία παραβάσις θείας διατάξεως, πᾶσα ἁμαρτία καθιστᾷ τὸν διαπραξάντα αὐτὴν ἀκάθαρτον. Ἡ θρησκευτικὴ ὁμως αὕτη ἀκαθαρσία δὲν ἔχει ἀπλῶς ὑποκειμενικὴν σημασίαν, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐκτείνεται πολὺ περαιτέρω². Πᾶν ὅ,τι μετὰ τοῦ ἁμαρτήσαντος, τοῦ ὡς ἀκαθάρτου θεωρουμένου, εἰς ἐπαφὴν ἤλθε θεωρεῖται ἀκάθαρτον³, ἡ γῆ, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, δι' ὃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ παραμένει ἄγνωστον τοῖς ἀνθρώποις (Γεν. 32,30. Ἐξ. 3,13 14. Κριτ. 13,17-18 πρβλ. καὶ Ad. Erman Die Aegyptische Religion 2 Berlin 1909 σ. 172—174). Ὁ Ἄραφ Abu Sufian ρίπτει τὸν υἶόν αὐτοῦ Μυάνια πρηνῆ ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μὴ ἡ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Chubaib ἐξερχομένη κατάρα συναντήσῃ αὐτὸν (J. Wellhausen Reste Arabischen Heidentums 2 Berlin 1927 σ. 18). Ἐνταῦθα ὡς ἄριστα ἀναφαίνεται ὁ λόγος ὡς πραγματικὴν δυνάμιν ἔχων, ἐπιδρῶν ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα συναντᾷ.

1. S. Landersdorfer: Studien zum Biblischen Versöhnungstag Münster 1924 σ. 14.

2. Γεν. 20,7-9. 1 Σαμ. 14,38 ἔξ. 2 Σαμ. 24,11 ἔξ. Λευϊτ. 4,3.

3. Λευϊτ. 15,4 ἔξ. Ἀριθ. 19,22.

ἐφ' ἧς ὁ ἁμαρτωλὸς παρμένει¹, καὶ αὐτὸς ἐπι-ὁ ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων εὐρισκόμενος ναὸς². Ἡ κάθαρσις ὅμως τοῦ οὕτω μολυνθέντος ἀφορᾷ μόνον τὸ μολυνθὲν ἀντικείμενον, δὲν συνεπιφέρει καὶ τὴν κάθαρσιν τοῦ ἁμαρτήσαντος, ὅστις ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται ἀκάθαρτος³. Ἐπομένως ἡ κάθαρσις τοῦ ναοῦ καὶ ἐν τῇ προκειμένη ἡμῖν περιπτώσει δὲν συνεπιφέρει καὶ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ, εἶναι κάθαρσις μόνον τοῦ ραντιζομένου δι' αἵματος μέρους, δι' ὃ καὶ ραντίζονται ἢ χρίονται δι' αἵματος πάντα τὰ ἀντικείμενα τοῦ ναοῦ, χαρακτηριστικώτατα δὲ μεθ' ἐκάστην ἐπιτέλεσιν τοῦ ραντισμοῦ ἐπαναλαμβάνεται ἐν Λευϊτ. 16 ὅτι τὸ ραντισθὲν μέρος ἐκαθάρθη (στχ. 16 καὶ 19). Ἐν στχ. Λευϊτ. 16,21 οἱ Ἰσραηλίται ἀναφαίνονται διατελοῦντες ἐπι ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἁμαρτιῶν, ἐνῶ ὁ ναὸς ἔχει ἤδη καθαρισθῆ. Τὸ ἐπὶ τῆς Καρροεθ ραντιζόμενον αἷμα δὲν προσφέρεται ἐν Λευϊτ. 16 πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ πρὸς κάθαρσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν συντελεῖται μόνον διὰ τῆς δευτέρας τελετῆς, τῆς μεταβίβασεως αὐτῶν ἐπὶ τοῦ τράγου.

Ἡ μεταβίβασις τῶν ἁμαρτιῶν ἐπὶ ζώου δὲν παρουσιάζεται μόνον ἐνταῦθα τῆς Π. Δ. Ἀνάλογον παράδειγμα κατέχομεν καὶ ἐν Λευϊτ. 14,4-9,53. Ἡ αὐτὴ παράστασις ἀπαντᾷ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Παρ' Ἀραβί λ. χ. γυνή, ἐν χηρείᾳ διατελοῦσα, μεταβιβάζει τὴν ἐκ τῆς χηρείας ἀκαθαρσίαν ἐπὶ πτηνοῦ, ὅπερ ἔπειτα ἀφήνει ἐλεύθερον εἰς τοὺς ἀγρούς, μεθ' ὃ θεωρεῖται κεκαθαρομένη δυναμένη νὰ συνάψῃ ἕτερον γάμον⁴.

Ὁ τὰς ἁμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιτάζων τράγος ὀδηγεῖται ὑπὸ τοῦ πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένου εἰς τὴν ἔρημον πρὸς τὸν Ἀζαζέλ, ὅστις ἀναφαίνεται ὡς δαίμων τῆς ἐρήμου. Τὴν ἔρημον ἐφαντάζοντο οἱ Ἰσραηλίται, ὡς καὶ οἱ περιοικοὶ αὐτῶν λαοί, ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν κατοικητήριον τῶν δαιμόνων, περιπλανωμένων ἐλευθέρως καὶ ἀρεσκομένων νὰ ἐνδιατρίβωσιν εἰς ἔρημα μέρη, ἐρείπια, ἀγρούς κ.τ.τ. Ἐν τῇ Π. Δ. οἱ τοιοῦτοι δαίμονες καλοῦνται se'irim. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου, παραγομένου ἐκ τῆς λέξε. se'ar (=τρίχες) εἴκασαν, ὅτι τὰ ὄντα ταῦτα παρίσταντο ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ ἔχοντα μακρὰς τρίχας.

1. Ἱερ. 2,7 3,2.9 Λευϊτ. 18,25,27.

2. Ἱεζ. 5,11 45,18 Λευϊτ. 15,31. 16,19. 20,3. Αριθ. 19,13.20.

3. Λευϊτ. 15.

4. J. Wellhausen: Reste Arabischen Heilentums² Berlin 1927 σ. 171.

Ὁ δαίμων, πρὸς ὃν ὁ τράγος ἀποστέλλεται, καλεῖται Ἀζαζέλ. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφαίνεται μόνον ἐν Λευίτ. 16,8. 10 26. Ἐκτὸς τῆς Π. Δ ὁ Ἀζαζέλ παρουσιάζεται ἐν τῇ ἀποκρυφῶ Ἰουδαϊκῇ φιλολο-
 γίᾳ καὶ ἤδη ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἐνώχ καὶ τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Ἀβραάμ. Τὸ αἰνιγματώδες τοῦτο ὁ ἔδωκε πολλάκις ἀφορμὴν πρὸς διαφόρους ἀποπειρας διεισδύσεως εἰς τὸ μυστήριον, ὅπερ τὸν Ἀζαζέλ περιβάλλει¹. Πᾶσαι ὁμῶς αἱ ἐξηγήσεις, εἰς ἃς ἡ φαντασία ἐκάστου ἐρευνητοῦ μεγάλως συνέβαλε, δὲν ἴσχυσαν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ προβλήμα λύσασαι, δι' ὃ καὶ οἱ νεώτεροι περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχολούμενοι θεωροῦσιν ἑαυτοὺς υποχρεωμένους οὐ τὴν μικρὰν διανοητικὴν δύναμιν νὰ καταβάλωσι πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος, νέας προβάλλοντες ὑποθέσεις ἢ τὰς ἀρχαιότερον διατυπωθείσας ὀλίγον τι μεταβάλλοντες. Ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν διατυπωθειῶν γνωμῶν δὲν ὑὰ διατυπώσωμεν νέαν τινὰ ὑπόθεσιν, ἀλλὰ θ' ἀρκεσθῶμεν τοσοῦτο μόνον ἐκ τοῦ μυστηρίου νὰ γνωρίσωμεν, ὅσον τὸ ὑπάρχον ὑλικὸν ἐπιτρέπει.

Τὸ Λευίτ. 16 παρουσιάζει ἡμῖν τὸν Ἀζαζέλ ὡς ἔχοντα προσωπικὴν ὑπόστασιν. Τοῦτο εἶναι τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα, ὅπερ εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ στχ. 8, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Ἀζαζέλ τίθεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Jahve. Jahve καὶ Ἀζαζέλ εἶναι δύο ἐκ παραλλήλου τιθέμενα ὄντα. Ἐντεῦθεν ὡς ἐσφαλμένην δέον νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἐκλαμβάνουσι τὴν λέξιν Ἀζαζέλ ὡς κύριον ὄνομα, ἀλλ' ὡς ἀφηρημένην ἔχουσαν ἔννοιαν. Πρωαίτερω ἐκ τοῦ κειμένου καταφαίνεται, ὅτι ὁ Ἀζαζέλ διατρίβει ἐν τῇ ἐρήμῳ (στχ. 21. 22), εἶναι ἐπομένως δαίμων τῆς ἐρήμου. Ἐὰν ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν se'irim, δὲν γνωρίζομεν, ἐπομένως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι τὸν Ἀζαζέλ ἐφαντάζοντο φέροντα μακρὰς τρίχας. Ἐν ἔτι σημεῖον, ἀφορῶν τὴν φύσιν τοῦ δαίμονος, δυνάμεθα ἐν τῷ κειμένῳ νὰ διακρίνωμεν. Πρὸς τὸν Ἀζαζέλ ἀποπέμπονται αἱ ἁμαρτίαι, ἄρα ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν κακῶν δαιμόνων. Ὅτι δὲ εἰς αὐτὸν ἀποκλειστικῶς ἀποπέμπονται αἱ ἁμαρτίαι δηλοῖ ἴσως, ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς ἀρχηγὸς ὠρισμένης τάξεως κακῶν δαιμόνων. Τὸν κακὸν τοῦτον χαρακτηῖρα, ὅστις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀζαζέλ, δέον νὰ τονίσωμεν κατὰ τῶν δεχομένων, ὅτι ἀρχικῶς ὁ εἰς τὸν Ἀζαζέλ ἀποστελλόμενος τράγος εἶχε τὴν ἔννοιαν θυσίας πρὸς τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ κατοικοῦντα Ἀζαζέλ, ὅστις ἀρχικῶς καλὸς δαίμων ὢν ὑπεβιβάσθη βραδύτερον εἰς τὴν τάξιν

1. Ἴδὲ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ Dillmann-Ryssel: Die Bücher Exodus und Leviticus³ Leipzig 1877.

τῶν κακῶν δαιμόνων. Ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ταύτης προσάγονται τὰ Λευϊτ. 17,7. 2 Βασ. 22,8. 2 Παροιλ. 11,15, καθ' ἃ μέχρι τῶν βραδυτέρων χρόνων ἐθυσίαζον τοῖς se'irim. Ἄλλ' ἐν πρώτοις παραμένει πάντοτε ἀβέβαιον ἂν ὁ Ἄζα'ζέλ ἀνῆκεν εἰς τοὺς se'irim, ἔπειτα δὲ τὸ κείμενον οὐδὲν σημεῖον διέσωσεν ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης θυσίας τοῦ τραγού. Πλείονα στοιχεῖα ἐκ τοῦ κειμένου δὲν δυνάμεθα ν' ἀντλήσωμεν. Τὴν αὐτὴν ἄγνοιαν, ἣν ἡμεῖς περὶ τοῦ Ἄζα'ζέλ ἔχομεν, δεικνύει καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ παράδοσις. Ἡ Misna παραθέτει ἀπλῶς τὸ ὄνομα (Joma IV 1a). Ἡ λαϊκὴ ὁμως φαντασία διείδεν ἐν τῷ Ἄζα'ζέλ τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐκλεσόντων ἀγγέλων. Ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἐνώχ¹ παρίσταται ὁ Ἄζα'ζέλ ὡς ὁ εἰσαγαγὼν εἰς τὸν κόσμον τὴν διαφθοράν, ὡς ὁ διδάξας τοὺς ἀνθρώπους τὴν κατασκευὴν τῶν ὄπλων καὶ τὴν χρησιμοποίησιν καλλωπιστικῶν μέσων. Ἐν δὲ τῇ «Ἀποκαλύψει τοῦ Ἀβραάμ»² ὁ Ἄζα'ζέλ συνταυτίζεται πρὸς τὸν διάβολον, θεωρούμενος ὡς ὁ ἀποκαλύψας ἐπὶ τῆς γῆς τὰ μυστικὰ τοῦ οὐρανοῦ (κ. XIV), ὡς ὁ παρακινήσας τὴν Ἀδάμ εἰς τὴν πτώσιν (κ. XXIII), ὡς ἡ πηγὴ παντὸς κακοῦ (κ. XIII), ὡς «ὁ κακὸς σκόληξ», ἐν τῷ σώματι τοῦ ὁποίου θὰ σήπωνται οἱ ἀσεβεῖς (κ. XXXI). Χριστιανικὴ ἐπεξεργασία τῆς «Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἀβραάμ» κατέστησε τὸν Ἄζα'ζέλ ἀπόγονον τοῦ Ἀβραάμ καὶ δὴ δεχθέντα τὸν Χριστιανισμόν (κ. XXIX). Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κειμένῳ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐνώχ ὁ Ἄζα'ζέλ παρουσιάζεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἄζαήλ. Ὅτι ὁμως ὁ Ἄζαήλ οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ἄζα'ζέλ τοῦ Λευϊτ. 16 οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ὁ Ἄζαήλ ὁμως οὗτος τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐνώχ δὲν εἶναι πλέον ὁ ἐλευθέρως ἐν τῇ ἐρήμῳ περιφερόμενος Ἄζα'ζέλ τοῦ Λευϊτ. 16. Ἡ λαϊκὴ φαντασία ἠθέλησε ν' ἀπαλλαγῇ τελείως τοῦ κακοῦ τούτου δαίμονος «μέχρι τῆς μεγάλης ἡμέρας τῆς κρίσεως», δι' ἃ καὶ ἐφαντάσθη αὐτὸν κατακείμενον ἐπὶ λίθων ὀξέων ἐν τῷ σκότει τῆς ἐρήμου Λαδουήλ, δεδεμένον τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας καὶ καλυπτόμενον ὑπὸ τοῦ σκότους³.

1. Ἑλλην. κειμ. κ. VIII, 1 ἐξ. κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν J. Flemming-J. Radermacher Das Buch Henoch Leipzig 1901.

2. N. Bonwetsch : Die Apokalypse Abrahams Leipzig 1897.

3 Ἐνώχ X,4 «Καὶ τῷ Ῥαφαήλ εἶπεν (ὁ Ὑψιστος)· δῆσον τὸν Ἄζαήλ ποσὶν καὶ χερσὶν καὶ βάλε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος καὶ ἀνοιξον τὴν ἐρημον τὴν οὐσαν ἐν τῷ Λαδουήλ κάκει βάλε αὐτὸν καὶ ὑπόθεε αὐτῷ λίθους τραχεῖς καὶ ὀξεῖς καὶ ἐπικάλυπον αὐτῷ τὸ σκότος καὶ οἰκησάτω ἐκεῖ· εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ πόμασον καὶ φῶς μὴ θεωρεῖτω καὶ ἐν τῇ ἡμέρῳ τῆ μεγάλης τῆς κρίσεως ἀπαχθήσεται εἰς τὸν ἐμπυρισμόν».

Ἡ παράστασις ὅμως αὕτη δὲν ἀπέρρευσε ἀπ' εὐθείας ἐκ Λευϊτ. 16, ἀλλὰ προηγήθη αὐτῆς ἕτερόν τι στοιχείον, ὅπερ βραδύτερον εἰσῆλθεν εἰς τὴν τελετὴν, ἢ κατακρήμνιτις δηλ. τοῦ τραγού ἐκ κοημινοῦ κειμένου παρὰ τὴν τοποθεσίαν beth haddudu (Joma VI 8c) ἐκ φόβου μήπως ὁ τραγός ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀνωτέρω περὶ Ἀζα'ζέλ παράστασις, ὡς ἄλλως τε δεικνύει καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἐρήμου Δαδουήλ, ὅπερ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ beth haddudu. Πλείονα ἐκ τῆς ἐκτὸς τῆς Π. Δ. φιλολογίας δὲν μανθάνομεν.

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἀρχαῖαι μεταφράσεις δὲν ἐγνώριζον πλείονα ἡμῶν. Ἡ τάσις τῆς ἐξοβελίσεως τοῦ δαίμονος Ἀζα'ζέλ ἐκ τῆς μεγάλης Ἰουδαϊκῆς ἑορτῆς παρατηρεῖται ἐν αὐταῖς, ὑποβηθηθεμένη ὑπὸ τῆς ἀγνοίας, ἣν καὶ τότε περὶ τοῦ Ἀζα'ζέλ εἶχον. Δι' ὃ εἰς τὰς μεταφράσεις ταύτας ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν ἀξίαν ἴσον ν' ἀποδώσωμεν. Αἱ ἐν αὐταῖς ὑπάρχουσαι παραλλαγαι ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὄνομα Ἀζα'ζέλ πιστοποιοῦσι περιφανῶς τὴν ἀγνοίαν καὶ τῆς τότε ἐποχῆς περὶ τοῦ ἀπομνημονωμένου ἐν Λευϊτ. 16 ἀναφανομένου Ἀζα'ζέλ. Οἱ Ο' περιέργως ἀποδίδουσι τὴν λέξιν ἄζα'ζέλ ἐν μὲν στχ. 8 καὶ 10a διὰ τοῦ «ἀποπομπαῖος», ἐν δὲ στχ. 10a διὰ τοῦ «ἀποπομπή», ἐνῶ ἐν στχ. 26 διὰ τοῦ «ἄφρσις». Ἐὰν τὸν ὄρον «ἀποπομπαῖος» παρέλαβον οἱ Ο' ἐκ τῆς θύραθεν τελετουργικῆς γλώσσης ἢ ἐκ τῶν Ο' εἰσεπήδησεν εἰς τὴν ἐθνικὴν τελετουργικὴν γλῶσσαν, εἶναι ζήτημα, ὅπερ δι' ἡμᾶς ἐνταῦθα οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν σημασίαν κέκτηται. Βέβαιον ὅμως παραμένει, ὅτι αἱ λέξεις αὗται τῶν Ο' δὲν δύνανται νὰ εἶναι μετάφρασις τῆς λ. ἄζα'ζέλ, ἀλλ' εἶναι ἐξηγμένα ἐκ τοῦ προσορισμοῦ τοῦ τραγού. Ἐνταῦθα καθίσταται καταφανὴς ἡ τάσις τῶν Ο' νὰ ἐξοβελίσωσιν ἐκ τῆς ἑορτῆς, ἣτις τότε εἶχεν ἀποβῆ ἢ ἑορτὴ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τὸν δαίμονα Ἀζα'ζέλ. Ἀναλόγως πρὸς τοὺς Ο' ἀποδίδουσι τὴν λ. ἄζα'ζέλ ὁ μὲν Ἀκύλας διὰ τοῦ «τραγός ἀπολυόμενος» ἢ «κεκραταιωμένος»¹, ὁ δὲ Σύμμαχος διὰ τοῦ «τραγός ἀπερχόμενος» ἢ «ἀφιέμενος» καὶ ἡ Vulgata διὰ τοῦ «capere emissarius». Τούναντίον ἡ Pesitta διετήρησε τὴν λέξιν ὡς κύριον ὄνομα, ἐνῶ ἡ Ἀραβικὴ μετάφρασις τοῦ Sa'adja² εὕρισκει ἐν τῇ λέξει ἄζα'ζέλ τὸ ὄνομα τοποθεσίας, ἔνθα ὁ τραγός ἀπεστέλλετο, ἐξοβελίζουσα οὕτω καὶ αὕτη τὸν δαίμονα ἐκ τῆς ἑορτῆς.

1. Ἀναμφιβόλως μετάφρασις τοῦ πρώτου συνθετικοῦ μέρους τοῦ ὀνόματος Ἀζα'ζέλ.

2. Παρὰ S. Landersdorfer: Studien zum Biblischen Versöhnungstag Münster 1924.

Ὁ S. Landersdorfer¹ ἐλεχείμησεν ἐσχάτως τὰ λύση τὸ πρὸβλημα τοῦ Ἄζαζὲλ ὁρμώμενος οὐχὶ ἐκ τοῦ κειμένου Λευϊτ. 16 ἢ ἐκ τῆς Ἰουδ. παραδόσεως ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς ἀναφαινομένων παραλλήλων παραδειγμάτων². Πιφειήρησε δηλ., ὅτι ἐν αὐτοῖς τὸ τὸς ἁμαρτίας φέρον ζῶον δὲν ἀποπέμπεται πρὸς ὠρισμένον δαίμονα, ἀλλ' ἀφίεται ἐλεύθερον. Ἐντεῦθεν ὁ S. Landersdorfer μεταπηδᾷ εἰς Λευϊτ. 16 καὶ συμπεραίνει, ὅτι καὶ παρ' Ἰσραὴλ ὁ τράγος θ' ἀφήετο ἐλεύθερος. Ὁ Ἄζαζὲλ εἶναι βραδυτέρα ἐπινόησις, εἰσχωρήσιμα βραδυτέρον εἰς Λευϊτ. 16. Ἀλλὰ τὸ μόνον κύριον τοῦτο ἐπιχείρημα στερεῖται μεγάλης ἀποδεικτικῆς δυνάμεως, ἀναγκαζούσης ἡμᾶς εἰς πιφειδοχὴν τοῦ ἐξαγομένου συμπεράσματος. Τελεταὶ θρησκευτικαί, ἀναφαινόμεναι παρὰ περισσοτέροις λαοῖς, ἔχουσιν ὡς συνεκτικὸν δεσμὸν μεταξὺ αὐτῶν ἀναγκαίως κοινὰ μόνον τὰ κύρια στοιχεῖα, οὐχὶ δὲ ἀναγκαίως κοινὰ καὶ πάντα τὰ δευτερεύοντα ἐξωτερικὰ σημεῖα τῆς τελετῆς. Ταῦτα διαμορφοῦνται καὶ μεταπλάσσονται ἀναλόγως τῶν παρ' ἐκάστῳ λαῷ ἐπικρατουσῶν ἰδιαιτέρων θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων. Μόνον τὰ κύρια ἐξωτερικὰ σημεῖα τῆς τελετῆς παρουσιάζονται κοινά, ἐρειδόμενα ἐπὶ θρησκ. παραστάσεων, αἵτινες εἶναι κοινὸν κτῆμα περισσοτέρων λαῶν. Τὰ ὑπόλοιπα ὅμως ἢ ἐκ ξένου πεδίου τὴν τελετὴν παραλαμβάνουσα θρησκεία ἢ μεταπλάσσει ἀναλόγως τῶν οἰκείων αὐτῇ θρησκ. παραστάσεων καὶ συνηθειῶν ἢ, ὅπου τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, συνήθως διαγράφει αὐτά, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου δύναται νὰ προσθήσῃ καὶ δευτερεύοντα στοιχεῖα ἐκ τῶν παρ' αὐτῇ τελετουργικῶν συνηθειῶν. Ἡ ἐξέλεξις αὕτη εἶναι, οὕτως εἰπεῖν ὁ νόμος δι' οὗ συντελεῖται ἡ πρόσληψις θρησκ. τελετῶν ἐκ ξένου πεδίου³. Ἐν τῇ προκειμένῃ δ' ἡμῖν περιπτώσει τὸ κύριον σημεῖον εἶναι ὅτι αἱ ἁμαρτίαι μεταβιβάζονται ἐπὶ τοῦ ζῶου, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ ἔλθῃ πλέον εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἐὰν τὸ ζῶον τοῦτο θ' ἀποσταλῇ εἰς τὴν ἔρημον ἢ εἰς τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οἰκοῦντα δαίμονα, τοῦτο εἶναι δευτερεύον σημεῖον. Ἐπομένως ὅτι παρ' ἄλλοις λαοῖς τὸ τὸς ἁμαρτίας φέρον ζῶον δὲν ἀποστέλλεται πρὸς ὠρισμένον δαίμονα δὲν ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ διαγράψωμεν τὸν Ἄζαζὲλ ἐκ Λευϊτ. 16, πολὺ δὲ ὀλιγότερον ἐὰν δεχθῶμεν μετὰ τοῦ S. Landersdorfer⁴ ὅτι ἡ Ἰσραηλιτικὴ ἔσορτὴ δὲν εἶναι εἰλημ-

1. S. Landersdorfer ἐνθ. ἀνωτ.

2. J. G. Frazer: The Golden Bough Part. VI The Scapegoat³ London 1913

3. Ἰδὲ τὸν ἀνωτέρω γενόμενον παραλληλισμὸν τῆς Βαβυλ. καὶ Ἰσραηλ. τελετῆς τῆς καθάρσεως τοῦ ναοῦ.

4. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 25.

μὲν ἔξ ὁσσοδήποτε ἄλλης παραλλήλου ξένης ἑορτῆς.

Τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἐπιχειρήματος κατανοῶν ὁ S. Landersdorfer ζητεῖ νὰ στηρίξῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ δι' ἐπιχειρημάτων ἐκ Λευϊτ. 16. Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν καταδείκνυται ἐπιτυχέστερος. Τὸ ῥῆμα salah, οὐκινος γίνεται χρῆσις ἐν τῷ κριμένῳ πρὸς δήλωσιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ τράγου, ἐκλομβάνει ὁ Landersdorfer ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «ἀφιέναι τινὰ ἐλεύθερον» εἰδικῶς δ' ἐπὶ ζῶων «ἀφιέναι τὸ ζῶον ἐλευθέρως νὰ τρέξῃ ἄνευ ὠρισμένης κατευθυνσεως». Ἐπομένως, συμπεραίνει ὁ Landersdorfer, ἡ χρῆσις τοῦ ῥήμ. τούτου δεικνύει, ὅτι ἀρχικῶς οὐδεὶς λόγος περὶ Ἄζα'ζέλ ἐγένετο ἐν τῷ προκειμένῳ, ἀλλ' ὁ τράγος ἀφίετο ἐλευθέρως νὰ τρέξῃ εἰς τὴν ἔρημον. Βεβαίως τὸ ὅ. τοῦτο ἔχει τὴν ἐννοίαν ταύτην, δὲν εἶναι ὅμως ἡ μόνη καὶ κυρία σημασία τοῦ ῥήματος. Συγχρότερον παρουσιάζεται τὸ salah ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πέμπειν, ἀποστέλλειν τι εἰς ὠρισμένον πρόσωπον ἢ μέρος. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἔτι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «ἐλεύθερόν τινα ἀφιέναι» ἐκληφθῇ τὸ ὅ. ἐν Λευϊτ. 16, ἦν ἐννοίαν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἀποδεχόμεθα, δὲν ἀποδεικνύει τὸ ὑπὸ τοῦ Landersdorfer ἐπιζητούμενον. Ὁ Ἄζα'ζέλ δὲν ἦτο βεβαίως συγκεκριμένον τι πρόσωπον οὐδ' ὠρισμένην κατοικίαν εἶχε, δι' ὃ ὁ ὀδηγῶν τὸν τράγον δὲν ἠδύνατο φυσικῶς ν' ἀναζητήσῃ καὶ εὕρῃ τὸν Ἄζα'ζέλ. Ἐπομένως ὤφειλε ἐλεύθερον ν' ἀφήσῃ τὸν τράγον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἵνα ὁ ἀνὰ τὴν ἔρημον περιφερόμενος Ἄζα'ζέλ συναντήσῃ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀποσταλὲν ζῶον. Ἡ ἄμεσος ἀναγκαία συνέπεια τῆς υποθέσεως ταύτης τοῦ S. Landersdorfer εἶναι ἡ διαγραφὴ τῶν Λευϊτ. 16, 8. 10. 26, ἐνθα ὁ Ἄζα'ζέλ ἀναφέρεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξεν ἐν τέλει ὁ S. Landersdorfer ἀνευδοιάστως. Στχ. 26, κατ' αὐτόν, μετὰ τῶν συνδεομένων στχ. 27—28 διαγράφεται, διότι ἡ τελετὴ ἔληξεν ἐν στχ. 25. Πάν ὅτι ἐπακολουθεῖ εἶναι βραδυτέρα προσθήκη. Βεβαίως ἡ τελετὴ λήγει ἐν στχ. 25, ἀλλ' οἱ ἀκολουθοῦντες πτχ. 26—28 δὲν προσθέτουσι νέον τι εἰς τὴν τελετήν, ἀλλὰ περιέχουσι διατάξεις, ἀφορώσας τὸν καθαρισμὸν τοῦ ὀδηγήσαντος τὸν τράγον καὶ τοῦ ἐδάφους ἐκ τῶν πτωμάτων τῶν θυσιασθέντων ζῶων. Ἄνευ τῶν στίχων τούτων θὰ πορέμειεν ἀκαθόριστον ἰδίως τί ἔδει νὰ πράξῃ ὁ μετὰ τῆς ἐρήμου, τῆς χώρας τῶν δαιμόνων, εἰς ἐπαφὴν ἐλθών. Ὅ,τι ὅμως δικαιολογεῖ ἐν τινι μόνον μέτρῳ τὴν διαγραφὴν τῶν στχ. τούτων εἶναι, ὅτι ὁ στχ. 26 ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ μᾶλλον μετὰ στίχον 22, ὅπερ ὁ Landersdorfer δὲν παρετήρησεν. Ἄλλ' ἐὰν ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς ν' ἀποφανθῶμεν περὶ στχ. 26, ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τοὺς στχ. 8. 10

οὐδεμία περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Οἱ ὑπὸ τοῦ Landersdorfer προσαχθέντες λόγοι δὲν δύνανται ν' ἀποδείξωσι τὴν βραδυτέραν τῶν στίχων προσθήκην. Εἶναι τῶ ὄντι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ἐν ὁλοκλήρῳ τῶ τεμαχίῳ στχ. 11—28 ὁ διὰ τὸν Ἄζα ζῆλ προορισθεὶς τράγος ὀνομάζεται *hassa'ir hehaj* (=ὁ ζῶν τράγος στχ. 20. 21) ἢ ἀπλῶς *hassa'ir* (=ὁ τράγος στχ. 22) καὶ οὐχὶ *hassa'ir 'aser 'alah 'alan haggoral la 'azi'zel* (=ὁ τράγος ἐφ' οὗ ἔπεσεν ὁ κλῆρος τοῦ Ἄζα'ζῆλ) ὡς ἐν στχ. 10 καλεῖται, ἐλλείπει δηλ. ἐν στχ. 11—28 τὸ ὄνομα Ἄζα'ζῆλ. Ἐκ τούτου ὁμοως δὲν ἔπεται, ὅτι δέον νὰ διαγραφῶμεν τοὺς στχ. 8.10, ἐν οἷς ὁ Ἄζα'ζῆλ ἀναφέρεται. Ἐν στχ. 10 ὁ τράγος δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ χαρακτηρισθῆ ἢ ὡς «ἐκείνος, ἐφ' οὗ ἔπεσεν ὁ κλῆρος τοῦ Ἄζα'ζῆλ», ἐνῶ ἐν στχ. 20—21 ὁ αὐτὸς ὀνομάζεται «ζῶν τράγος» ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν θυσιασθέντα ἢ ἡ ἕτερον τράγον (στχ. 15). Ἡ ὀνομασία αὕτη τοῦ τράγου ἦτο ἀδύνατος ἐν στχ. 10, διότι ὁ ἕτερος τράγος δὲν εἶχεν ἔτι θυσιασθῆ. Ὁ συγγραφεὺς τῶν στχ. 11—28 προτιμᾷ τὴν ὀνομασίαν *hassa'ir hehaj* καὶ *hassa'ir* ἢ ἕνεκα τοῦ βραχέος τῆς ἐκφράσεως ἢ διότι σκοπίμως ἀποφεύγει ν' ἀναφέρῃ τὸν Ἄζα'ζῆλ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται καὶ τὸ πιθανώτερον, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς βραδυτέρους χρόνους παρατηρεῖται ἡ τάσις νὰ ἐξοβελίσωσι πᾶν, ὅ,τι ἐκ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δυσκόλως συμβιβάζεται πρὸς τὰς θρησκ. ἀντιλήψεις τῆς τότε ἐποχῆς. Ὁ δὲ συγγραφεὺς στχ. 11—28, ὡς ἐν § 5 εἶδομεν, εἶναι μεταγενέστερος τῶν στχ. 7—10. Πιθανὸν δικαιοῦμεθα ἐν στχ. 11—28 νὰ παρατηρήσωμεν ἤδη γενομένην τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξοβελίσεως τοῦ Ἄζα'ζῆλ ἐκ τοῦ πλαισίου τῆς Ἰσρ. τελετῆς. Τοιαύτην τάσιν παρατηρήσαμεν ἤδη παρὰ τοῖς Θ. Τὸ δυνατὸν τοιούτων λύσεων οὐδόλως ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ Landersdorfer, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τῆς μὴ μνείας τοῦ Ἄζα'ζῆλ ἐν στχ. 11 ἔξ. εἶκασε τὴν βραδυτέραν προσθήκην τῶν στχ. 8—10. Ἐτερόν τι ἐκ τοῦ κειμένου ἐπιχείρημα δὲν κατώρθωσε νὰ προσαγάγῃ.

Ἄλλ' ὁ S. Landersdorfer δεχθεὶς τὴν βραδυτέραν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἄζα'ζῆλ εἰς *Levit.* 16 ἠναγκάσθη νὰ ἐφεύρῃ καὶ ἐξήγησιν τῆς τοιαύτης βραδυτέρας προελεύσεως τῆς μορφῆς τοῦ Ἄζα'ζῆλ. Ὁ S. Landersdorfer νομίζει, ὅτι τὸ ὄνομα Ἄζα'ζῆλ προῆλθεν ἐκ τῆς ὀνομασίας τοῦ ὄρου, εἰς ὃ ὠδηγεῖτο ὁ τράγος, ὅτερο ἐκαλεῖτο ἄζαζ. Ἐκ τοῦ κατακορημιζομένου τράγου ἢ φιντασία ἔπλασε τὸν κακὸν δαίμονα, ὅστις ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὄρου ἄζαζ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ 'ελ

ἐλλήθη ἄζαζ'έλ. Ἡ καθαρῶς φημιστικὴ αὐτὴ ὑπόθεσις ἐν μόνον στήριγμα ἔχει, τὴν ἀραβικὴν μετάφρασιν τοῦ Sa'adja (10 αἰ. μ. Χ.), ἣτις ἐξέλαβέ τὸ ἄζαζ'έλ ὡς ὄνομα τῆς τοποθεσίας, ἐνθα ὁ τράγος ἤγετο. Καὶ ἀνωτέρω ἐτινίσθη, ὅτι ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ εἰς τὰς μεταφράσεις οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν ἀξίαν δέον ν' ἀποδώσωμεν, διότι ἐγένοντο εἰς χρόνους, καθ' οὓς περὶ Ἀζαζ'έλ οὐδὲν περισσότερον ἡμῶν ἐγνώριζον, τούτου δ' ἕνεκα κατέφευγον εἰς ἰδίας ἀποπείρας λύσεως τοῦ αἰνίγματος. Περαιτέρω δέον νὰ τονισθῆ, ὅτι ἡ Ἰουδαϊκὴ παράδοσις ἀγνοεῖ ὅρος ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀζαζ'. Τοῦναντίον κατὰ τὴν Misna ὁ κρημνός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, ὁ τράγος κατεκρημνίζετο, ἐκαλεῖτο beth haddudu (Joma VI 8c). Ἡ ἐτυμολογία καὶ σημασία τῆς λέξεως ἄζαζ'έλ δὲν εἶναι βεβαία. Πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἀρχικῶς τὸ ὄνομα ἦτο ἄζαζ'έλ, μεταβληθὲν βραδύτερον ἀπὸ σκοποῦ εἰς ἄζαζ'έλ¹. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ὄνομα ἄζαζ'έλ, σύνθεντον ἐκ τοῦ ἄζαζ καὶ ἔλ, δηλοῖ «ἰσχυρὸς εἶναι ὁ Θεός».

Κατὰ ταῦτα δι' ἡμᾶς παραμένει ὁ Ἀζαζ'έλ ὡς ὁ δαίμων τῆς ἐρήμου, ὁ τὰς ἀμαρτίας ἀποδεχόμενος, ὅστις ἀπ' αὐτῆς τῆς συστάσεως τῆς ἑορτῆς ἀπετέλει ἀναπόσπαστον μέρος. Τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξίν δαιμόνων, καλῶν καὶ κακῶν, δυνατὸν νὰ ἔφερον οἱ Ἰσραηλίται μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν. Ἡ ἐντόπισις ὅμως τῶν κακῶν δαιμόνων εἰς τὴν ἔρημον δὲν ἠδύνατο νὰ προσέλθῃ καὶ βλαστήσῃ παρ' Ἰσραηλίταις κατὰ τὸν χρόνον τῆς διωριβῆς αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐγένοντο κύριοι τῆς Χαναάν. Γόττε ἀρχεται ὁ Jahve νὰ συνδέηται στενωτάτα μετὰ τῆς κατακτηθείσης χώρας. Ἡ Παλαιστίνη, ἡ καλλιεργημένη γῆ, ἀνήκει εἰς τὸν Jahve καὶ ὁ Jahve εἶναι ὁ κύριος τῆς χώρας². Ἡ ἔρημος, ἡ ἄγονος γῆ, ἀνήκει ἐκτὸς τοῦ βασιλείου τοῦ Jahve. Ἐκεῖ εἶναι περιορισμένοι οἱ δαίμονες, ἐνῶ ἐν τῇ καλλιεργουμένῃ γῇ παραμένει ἀπόλυτος κύριος ὁ Jahve.

Μετὰ τὴν ἀποπομπὴν τοῦ τράγου ὁ Ἄαρὼν πλύνεται, ἐκδύεται τὰ λιναῖ ἐνδύματα καὶ περιβαλλόμενος νῦν τὴν πλήρη ἀρχιερατικὴν στολὴν προφέρει τὴν θυσίαν τῶν ὀλοκαυτωμάτων, τῆς ὅλης τελετῆς οὕτω περατουμένης. Ἡ πλύσις ἐπιβάλλεται, ἵνα οὕτω ὁ Ἄαρὼν ἀποβάλλῃ πάντα τυχὸν ῥύπον ἐκ τῆς ὅλης καθαρτηρίου λειτουργίας, ἣν ἐπετέ-

1. Ἰδὲ καὶ T. Cheyne: The Date and origin of the Ritual of the Scapegoat (Zeitsch für die Alttest. Wiss. Bd. 15 (1891) σ. 153) καὶ P. Volz Die Biblischen Altertümer² Stuttgart 1915 σ. 109.

2. Γεν. 4,11-14. 1 Σαμ. 26,16 2 Βασ. 5,17. Ὡσ. 9,3.

λεσεν. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἐνδύματων. Αὕτη ὁμῶς ὀφείλεται καὶ εἰς ἰδιαίτερόν τινα λόγον. Κατ' ἀξιοσημείωτον τρόπον τὰ ἱερατικά ἐνδύματα παρουσιάζονται ἐν τῇ Π. Δ. ὡς κεκτημένα πραγματικὴν δύναμιν, ἐπιδρῶσαν ἐπὶ τῶν παρισταμένων πιστῶν. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀναφαίνεται λίαν τονιζομένη παρ' Ἰεζ 43, 19¹. εἶναι ὁμῶς πολὺ ἀρχαιοτέρα τοῦ Ἰεζεκιήλ. Ἀνάλογόν τι κατέχουμεν ἐν τῇ διηγήσει περὶ τοῦ μανδύου τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ (2 Βασ. 2, 7 ἐξ). Πρὸς διαμόρφωσιν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης συνέτειναν δύο τινά: 1) ἡ παράστασις τοῦ καθαροῦ καὶ ἀκαθάρτου, τοῦ ἁγίου καὶ μὴ ἁγίου, ὡς πραγμάτων ἐχόντων φυσικὴν τινα ἐνέργειαν καὶ 2) ἡ ἀντίληψις περὶ τῶν ἐνδυμάτων, ὡς ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ φέροντος αὐτὰ προσώπου συνδεδεμένων. Οὕτω αἱ ἱερατικαὶ στολαὶ κέκτηνται μυστικὴν τινα δύναμιν καὶ διότι ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μεθ' ἱερωτάτων ἀντικειμένων τῆς λατρείας καὶ διότι ἐκ τοῦ ἱερέως, ὡς δι' ὑπερτέρας δυνάμεως πεπληρωμένου κατὰ τὴν ἱερουργίαν, ἀπορρέει δύναμις, ἧς μετέχουσι καὶ τὰ ἐνδύματα. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν καθαρτήριον λειτουργίαν τῆς εορτῆς τῶν Kippurim τὰ ἀρχιερατικά ἐνδύματα δυνατὸν νὰ ἐμολύθησαν, ἐπιβάλλεται ἡ ἀλλαγὴ αὐτῶν, ἵνα μὴ ταῦτα ἐπιδράσωσι κακῶς ἐπὶ τῶν παρισταμένων.

Ἡ ὅλη τελετὴ σκοπεῖ τὴν ἄφαισιν τῶν ἁμαρτιῶν. Ποίᾳς ὁμῶς ἁμαρτίας δέον νὰ ἐννοήσωμεν; Αἱ ἐν τῷ κειμένῳ Λευϊτ. 16. πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας τῆς ἁμαρτίας ἀπαντῶσαι λέξεις tum'ah, pesa², hatta'ah, ἄνοσι, δύνανται ν' ἀναφέρωνται καὶ εἰς παραβάσεις τελετουργικῶν διατάξεων τοῦ νόμου, δύνανται ὁμῶς νὰ δηλώσῃ καὶ γενικώτερον οἰανδήποτε ἑτέραν ἁμαρτίαν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου. Τὴν τελευταίαν ταύτην ἔννοιαν ἐκφράζει ἰδίως ἡ λέξις pesa². Βέβαιον ὁμῶς εἶναι, ὅτι αἱ παραβάσεις διατάξεων τῆς λατρείας ἀσφαλῶς ἐννοοῦνται³.

Δύσκολον εἶναι νὰ καθορισθῇ ἂν δέον νὰ ἐννοήσωμεν τὰς ἐξ ἀγνοίας μόνον ἁμαρτίας ἢ καὶ τὰς ἐνσυνειδήτους. Ὁ Ἰεζ. 45, 20 φαίνεται νὰ ὁμιλῇ ὑπὲρ τῆς πρώτης ἀπόψεως. Ἐν Λευϊτ 16 ὁμῶς τοιαύτη διάκρισις τῶν ἁμαρτιῶν δὲν ἀναφαίνεται. Ἡ ἄφαισις τῶν ἁμαρτιῶν συντελεῖται κατὰ Λευϊτ. 16 ex opere operato. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως ὁμο-

1. «Ὅταν δὲ οὗτοι (οἱ ἱερεῖς) ἐξέρχονται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐλὴν πρὸς τὸν λαὸν ὀφείλουσι ν' ἀπεκδυθῶσι τὰς στολὰς αὐτῶν, ἐν αἷς λειτουργήσαν, καὶ ν' ἀποθέσωσιν αὐτάς ἐν τοῖς ἱεροῖς διαμερίσμασι καὶ νὰ ἐνδυνθῶσι ἑτέρας, ἵνα μὴ διὰ τῶν στολῶν αὐτῶν ἀγιάσωσι τὸν λαόν.»

2. Πρβλ. Ἀμώς 1, 3. 4, 4 κλπ.

3. Ἴδὲ ἰδίως τὴν λέξιν tum'ah.

λογία τῶν ἁμαρτημάτων τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τράγου, ἢ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἀποπομπὴ αὐτοῦ, τὸ σύνολον τοῦτο τῶν πράξεων ἐπιφέρει ἀναγκαστικῶς τὴν ἄφραση τῶν ἁμαρτιῶν. Ἡ πίστις αὕτη εἰς τὴν δύναμιν τῆς τελετῆς διαφαίνεται πρὸ παντὸς ἐν στχ. 21b «καὶ θὰ ἐπιθέσῃ (Ἄαρὼν) αὐτὰς (τὰς ἁμαρτίας) ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τράγου» καὶ ἐν στχ. 22a «καὶ θὰ φέρῃ ὁ τράγος ἐφ' ἑαυτοῦ πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν (τῶν Ἰσραηλιτῶν)». Ἐπὶ τοῦ τράγου λοιπὸν μεταβιβάζονται αἱ ἁμαρτίαι, ex opere operato ἐπιτελεῖται ἡ ἄφρασις αὐτῶν, ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τῶν προδιαγεγραμμένων τύπων τῆς τελετῆς. Ἡ πίστις ὁμως αὕτη δὲν πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἐκληφθῇ ὡς προἰὸν βραδυτέρων χρόνων καταπτώσεως τῆς Ἰσρ. θρησκείας, δὲν εἶναι ἀναγκαίως ἡ συνισταμένη τῶν δυνάμεων, αἵτινες συνέτειναν ὥστε εἰς τὰς τελετουργικὰς πράξεις, εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους, βαθμιαίως νὰ ἐντοπισθῇ ἡ ὅλη οὐσία τῆς θρησκείας, νὰ δημιουργηθῇ δῆλον ὅτι θρησκεία ἐξωτερικῶν τύπων. Ὡς οὕτω πράγματι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ περιόδῳ τῆς καταπτώσεως τῆς θρησκείας αὐτοῦ σκέπτεται οὕτω καὶ ὁ ἀρχαῖος ἄνθρωπος τὴν θρησκείαν αὐτοῦ ἀντελήφθη. Εἰς τὰς τελετουργικὰς αὐτοῦ πράξεις δὲν ἀπέδιδε συμβολικὴν σημασίαν, ἥτις ἀνήκει εἰς βραδυτέρον στάδιον ἐξελίξεως τῆς θρησκείας, ἀλλὰ πραγματικὴν δύναμιν, ἐνεργοῦσαν ἀναγκαστικῶς. Ἐὰν δι' αἵματος λ.χ. ἔχρηε τὸ ἄγαλμα ἢ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ ἐπίστευεν ἀκραδάντως, ὅτι τὸ αἷμα ἔχει τὴν δύναμιν δι' ἧς θὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθομένου, ἢ ἐὰν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἐθυσίαζεν αὐτὴν τὴν ζωὴν μέλους τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐπίστευεν, ὅτι τὸ ἐκχυθὲν αἷμα πράγματι ἐξιλιώνει τὸν θεόν, εἰς ὃν ὁ τόπος, ἐφ' οὗ ἡ οἰκία θ' ἀνηγείρετο, ἀνήκεν. Ex opere operato καὶ ἐνταῦθα τὰ πάντα ἐπιτελοῦνται. Ἡ πίστις αὕτη βασιζέται ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτάτης δοξασίας τοῦ ἀνθρώπου περὶ δυνάμεων ἐμπεριεχομένων ἐν τοῖς διαφοροῖς ἀντικειμένοις. Ἡ δοξασία αὕτη, ἣν σήμερον «dynamismus» ὀνομάζομεν¹, εἶναι λίαν ἀρχαία, ἀρχαιότερα τῆς πολυδαιμονίας. Ἡ ἀπόσπασις τῶν δυνάμεων ἐκ τῶν ἐμπεριεχόντων αὐτὰς ἀντικειμένων καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἀποτέλεισις προσωπικῶν ὄντων, δαιμόνων, ἀνήκουσιν εἰς βραδυτέρον στάδιον ἐξελίξεως τῆς θρησκείας. Εἰς τὰ διάφορα ἀντικείμενα ὁ ἀρχαῖος ἄνθρωπος διαβλέπει μυστικὰς δυνάμεις αὐτομάτως ἐνεργοῦσας καὶ ταύτας χρησιμοποιοεῖ ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ πρὸς ἐξουδετέρωσιν ἢ ἀπόκτη-

1. Περὶ τῆς τοιαύτης δοξασίας ἐν τῇ Π. Α. ἰδὲ Α. Bertholet Das Dynamistische im Alten Testament Tübingen 1: 26.

σιν ἐτέρων δυνάμεων. Ἐνεργοῦσιν αὐτομάτως, ἀναγκαστικῶς, διότι εἶναι δυνάμεις πραγματικά. Ἐνταῦθα ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς ἡ μαγεία ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ παράστασις ἀφ' ἑτέρου ὅτι αἱ τελετουργικαὶ πράξεις ἐξασκοῦσι πραγματικὴν δύναμιν, ἐνεργοῦσι δηλ. *ex opere operato*. Ἀμφοτέραι εἶναι τόσον ἀρχαῖαι ὅσον ἀρχαῖος εἶναι καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπομένως, ὅτι ἐν Λευίτ. 16 ἡ τελετουργικὴ πράξις ἐνεργεῖ *ex opere operato*, τοῦτο δὲν εἶναι τεκμήριον βραδυτέρας συστάσεως τῆς ἑορτῆς. Αὕτη δύναται κάλλιστα νὰ εἶναι ἀρχαιοτάτη.

Ἐκ τῆς ὅλης λοιπὸν ἐξετάσεως τῶν συστατικῶν μερῶν τῆς τελετῆς οὐδὲν σημεῖον εὔρομεν, δεικνύον τὴν βραδυτέραν σύστασιν τῆς ἑορτῆς. Ἐπομένως οὐδὲν κωλύει νὰ ἐκλάβωμεν αὐτὴν τόσον ἀρχαίαν, ὅσον καὶ τὴν τελετὴν τῆς καθάρσεως τοῦ ναοῦ. Ἀμφοτέρως τὰς τελετὰς ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ἠνωμένας εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὡς τὸ Λευίτ. 16 διέσωσεν. Ἡ καθάρσις ναοῦ καὶ ἀνθρώπων εἶναι ἐν ἀδιαίρετον θέμα. Ὡς τοιοῦτο δ' ἀναφαίνεται καὶ ἐν τῇ Βαβυλ. ἑορτῇ τοῦ νέου ἔτους καὶ ἐν Λευίτ 16. Ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐλέχθη ἡ ἑορτὴ τῶν *Kippurim* δέον ἀρχικῶς νὰ ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ νέου ἔτους. Εἰς τοῦτο ὠδήγησεν ἡμᾶς ἡ παράλληλος Βαβυλ. ἑορτὴ τοῦ νέου ἔτους καὶ ἤδη οἱ κατὰ τὸ νέον ἔτος ἄδόμενοι παρ' Ἰσραὴλ ψαλμοὶ κατέδειξαν ἡμῖν τὸ βαθυτέρον τῆς ἑορτῆς θέμα τὴν καθάρσιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν (§ 4). ἦν εὔρομεν τελουμένην κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν *Kippurim*. Νῦν δέον νὰ στρέψωμεν τὴν ἔρευναν ἡμῶν εἰς τὴν Π. Δ. καὶ ἴδωμεν ἂν ἐνταῦθα ἀναφαίνωνται ἴχνη τῆς πάλαι ποτὲ συνδέσεως τῆς ἑορτῆς τῶν *Kippurim* μετὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ νέου ἔτους.

§ 9. Η ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΤΟΥΣ

ΚΑΙ Η ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΚΙΠΠΟΥΡΙΜ ΕΝ ΤΗ, Π. Δ.

Ἡ ἑορτὴ τῶν *Kippurim* ἔδει κατὰ Λευίτ. 16,29. 23,27. Ἀριθ. 29,7—11 νὰ ἑορτάζετο τὴν 10ην τοῦ 7ου μηνός, δηλ. τοῦ *Tisri* (= Ὀκτώβριος). Παρενεβάλλετο λοιπὸν μετὰ τῆς ὑπὸ Λευίτ. 23, 23—25 καὶ Ἀριθ. 29,1 καθοριζομένης ἑορτῆς κατὰ τὴν 1ην τοῦ 7ου μηνός καὶ τῆς κατὰ τὴν 15ην τοῦ μηνός τελουμένης μεγάλης ἑορτῆς τῆς σκηνοπηγίας (Λευίτ. 23,39—43). Ἦδη ἡ θέσις τῆς ἑορτῆς τῶν *Kippurim* μετὰ τῶν δύο τούτων ἑορτῶν καὶ ἡ συσσώρευσις τριῶν μεγάλων ἑορτῶν ἐν ἐνὶ μηνί δίδουσιν ἀμέσως ἀφορμὴν νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἑορταὶ ἢ τοῦλάχιστον δύο τούτων ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι κοινὴν τὴν αἰτίαν τοῦ ἑορτασμοῦ ἐν τῷ βραχεῖ χρονικῷ

ἀπ' ἀλλήλων διαστήματι, ὀφείλουσι δηλ. ἀρχικῶς νὰ ἦσαν συνηνωμένοι. Πράγματι δ' ἐν τῇ Π. Δ. αἱ δύο τοῦλάχιστον αὐτῶν, ἡ ἑορτὴ τῆς 1ης τοῦ 7ου μηνός καὶ ἡ τῶν Kippurim, ἀποδείκνυνται φέρουσαι ἔτι κοινὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα, ἀμφότεραι ἦσαν προωρισμέναι πρὸς ἑορτασμὸν τοῦ νέου ἔτους. Ὅτι ἡ 10ῃ τοῦ 7ου μηνός, ἡ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῶν Kippurim, ἡτό ποτε ἑορτὴ τοῦ νέου ἔτους καταφαίνεται ἐκ Λευϊτ. 25,9 καὶ Ἰεζ. 40,1. Κατὰ Λευϊτ. 25,9 τὸ Ἰωβηλαῖον ἔτος ἀρχεται τὴν 10ην τοῦ 7ου μηνός, καθ' ἣν διὰ σαλπύγγων ἐξαγγέλλεται καθ' ὅλην τὴν χώραν ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. Βεβαίως καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ Πεντατεύχῳ δὲν ἀπαντᾷ ἡ ὀνομασία τοῦ hassanah, ὅμως ἐκ τοῦ ὅτι τὸ Ἰωβηλαῖον ἔτος ἐξαγγέλλεται, τὴν 10ην τοῦ 7ου μηνός, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ τὸ κοινὸν ἔτος θὰ ἤρχιζε τὴν αὐτὴν ἡμέραν, τὴν 10ην τοῦ 7ου μηνός Tisri. Οὕτω μόνον δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν διατὶ ἀκριβῶς τὴν 10ην τοῦ 7ου μηνός ἀρχεται τὸ Ἰωβηλαῖον ἔτος. Πρὸς βεβαίωσιν τούτου προστίθεται Ἰεζ. 40,1. "Ἄν καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ γνωρίζῃ ἤδη ὡς ἡμέραν τοῦ νέου ἔτους τὴν 1ην τοῦ 7ου μηνός (45,20 κατὰ τοὺς 0') καὶ τὴν 1ην τοῦ 1ου μηνός (45,18), ὅμως ἐν κ. 40,1 πρὸς χρονολογίαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ περὶ τοῦ ναοῦ ὁράσεως (κ. 40—48) δέχεται ὡς ἡμέραν τοῦ νέου ἔτους (τοῦ hassanah¹) τὴν 10ην τοῦ 7ου μηνός. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὡς ἄριστα, ὅτι ἡ 10ῃ τοῦ 7ου μηνός ἑορτάζεται ποτε ὡς ἡ 1ῃ τοῦ νέου ἔτους. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ νεωτερισμοῦ τοῦ προφήτου, ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλογὴ τῆς 10ης τοῦ 7ου μηνός στηρίζεται ἐπὶ ἀρχαιότερας συνηθείας καὶ σκοπεῖ νὰ τονίσῃ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἀρχαίου τούτου θεσμοῦ πρὸς τὸν βραδύτερον εἰσαχθέντα ἑορτασμὸν τοῦ νέου ἔτους κατὰ τὴν 1ην τοῦ 7ου καὶ τὴν 1ην τοῦ 1ου μηνός. Ἐν ἔτι ἐνδεικτικὸν σημεῖον τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 10ης τοῦ 7ου ὡς ἀρχῆς τοῦ νέου ἔτους δυνάμεθα παρ' Ἰεζεκιὴλ ν' ἀνεύρωμεν. Κατὰ τὴν 1ην τοῦ 7ου καὶ τὴν 1ην τοῦ 1ου, τὰς ἑορτὰς δηλ. τοῦ νέου ἔτους, ὁ προφήτης κελεύει κάθαρσιν τοῦ ναοῦ (45,18,20), ἣν ὅμως γνωρίζομεν γινομένην κατὰ τὴν 10ην τοῦ 7ου. Ἡ τοιαύτη διάταξις τοῦ προφήτου κατανοεῖται κάλλιστα μόνον ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ νέου ἔτους καὶ ἡ κάθαρσις τοῦ ναοῦ ἦσαν ποτε ἀρχαιότερον συνδεδεμένα.

1 Οὐδεὶς λόγος συντρέχει νὰ μεταβάλωμεν τὸ τοῦ hassanah τοῦ Μασωρ. κειμ. μετὰ τῶν 0' (=ἐν τῷ πρώτῳ μηνί) εἰς barison. Πρβλ. καὶ J. Herrmann Ezechiel Leipzig 1924.

Ἄλλα καὶ ἡ 1η τοῦ 7ου μηνὸς ἀναφαίνεται ὡς ἑορτὴ τοῦ νέου ἔτους. Καὶ δι' αὐτὴν δὲν συναντῶμεν τὴν ὀνομασίαν ros hassanah, ὅμως περὶ τοῦ χαρακτηῆρος αὐτῆς ὡς ἑορτῆς τοῦ νέου ἔτους οὐδεμία δύνάται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ἐν Λευϊτ. 23,23—25 καὶ Ἀριθ. 29,1 καθορίζεται ἡ ἡμέρα αὕτη ὡς ἑορτάσιμος. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην συμπύπτει βεβαίως ἡ ἑορτὴ τῆς νέας σελήνης. Τὸ κείμενον ὅμως δεικνύει, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς ἑορτῆς τῆς νέας σελήνης, ἀλλὰ περὶ ὅλως ἐξαιρετικῆς ἡμέρας. Τῶν λοιπῶν ἑορτῶν διακρίνεται αὕτη κατὰ τοῦτο, ὅτι κατ' αὐτὴν γίνεται zikron theru'ah (Λευϊτ. 23,24), καλεῖται δ' ἐν Ἀριθ. 29,1 jom theru'ah. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἡ ἡμέρα αὕτη ἦτο ἡ ἑορτὴ, καθ' ἣν κατ' ἐξοχὴν ἐγένετο χρῆσις σαλπύγων. Κατὰ Λευϊτ. 25,9 ὅμως τὸ Ἰωβηλαῖον ἐξηγγέλλετο διὰ σαλπύγων (sophar theru'ah). Τοῦτο δέον ν' ἀποτελέσῃ τὴν κλεῖδα τῆς κατανοήσεως τοῦ σαλπίσματος κατὰ τὴν 1ην τοῦ 7ου μηνός. Ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῆς ἑορτῆς ὡς jom theru'ah κατέχομεν τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι καὶ ἡ 1η τοῦ 7ου μηνός ἐθεωρεῖτο ὡς ἑορτὴ τοῦ νέου ἔτους. Ἡδὴ ὁ Ἰεζεκιήλ (45,20) ¹ γνωρίζει τὴν 1ην τοῦ 7ου ὡς ἑορτὴν τοῦ νέου ἔτους καὶ ἡ Misna ² θεωρεῖ τὴν 1ην τοῦ Tisri (τοῦ 7ου μηνός) ὡς ἑορτὴν τοῦ νέου ἔτους, ἥτις ὡς τοιαύτη παρέμεινε μέχρι σήμερον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ³.

(Ἀκολουθεῖ τὸ τέλος)

B. M. ΒΕΛΛΑΣ

1. Ἀνάγν. μετὰ τῶν 0' bassehii beehad lahodes.
 2. Tractat Ros hassanah, I,1 ἐκδ. P. Fiebig. Πρβλ. καὶ Ἰώσηφ. Ἰουδ.
 Ἀρχ. I 3.3.
 3. Ἡ 1η Tisri παρέμεινε ὡς ἡ 1η τοῦ θρησκ. ἔτους παρὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἀπὸ τοῦ Nisan ἀρχομένου ἡμερολογίου. «Ἡ 1η Nisan εἶναι τὸ νέον ἔτος διὰ τοὺς βασιλεῖς... ἡ 1η Tisri εἶναι τὸ νέον ἔτος διὰ τὰ ἔτη» σημειοῖ ἡ Misna (Ros hassanah I,1).